

ПРОЕКТ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ 5 КЛАСУ ШКІЛ З НАЦІОНАЛЬНИМИ МОВАМИ НАВЧАННЯ

Наталія Яновицька,
*кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник
відділу навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

Оксана ПЕТРУК,
*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
відділу навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України*

АНОТАЦІЯ

У статті представлено проект навчальної програми з української мови для 5 класу шкіл з національними мовами навчання для обговорення науковцями, методистами та вчителями. Структурно програма складається з пояснювальної записки та власне змісту навчання, який представлено за чотирма змістовими лініями (мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною). У пояснювальній записці до програми висвітлено теоретико-методичні підходи до визначення змісту навчання та окремі аспекти методики навчання української мови як державної.

Ключові слова: навчальна програма, комунікативна компетентність, види мовленнєвої діяльності, змістові лінії, мовленнєва, мовна, соціокультурна, діяльнісна.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма з української мови для 5 класу пропонується для шкіл з національними мовами навчання (румунською, молдовською, угорською, польською). Вона розроблена відповідно до Державного стандарту (галузь «Мови й літератури»). Оскільки у документі не виписані окремо вимоги щодо навчання української мови у школах зазначеного типу, то у процесі розробки програми ми виходили з того, що зміст навчання має бути зорієнтований переважно на формування практичних умінь з усного й писемного комунікативного мовлення, на формування комунікативної компетентності учнів. Специфічні особливості оволодіння знаннями з української мови та розвитком комунікативних умінь, пов'язані з особливостями рідної мови учнів, що є мовою навчання у школі, повинні враховуватись у підручниках під час тематичного планування уроків, відводячи більшу кількість годин на вивчення мовного матеріалу, властивого лише українській мові або такого, що відрізняється в обох мовах.

Головними цілями навчання української мови як державної є:

- формування комунікативної компетентності учнів, що передбачає розвиток умінь з усіх видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання, письма;
- розвиток уміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу;

– формування соціокультурної компетентності учнів; прилучення до культури українців, що є носіями мови, яка вивчається;

– формування громадянина України, який володіє державною мовою, використовує її у всіх сферах суспільного життя.

Досягнення зазначених цілей передбачає розв'язання завдань, пов'язаних з вивченням мови. Це насамперед:

– розвиток умінь, необхідних для слухання / розуміння усного мовлення, говоріння – складання усних висловлювань, читання вголос і мовчки, письма – складання письмових висловлювань;

– засвоєння учнями певного кола знань про мову і мовлення;

– збагачення словникового запасу учнів, оволодіння нормами української літературної мови (лексичними, граматичними, орфоепічними й орфографічними);

– розвиток інтелектуальних здібностей (аналізу і синтезу, зіставлення і порівняння);

– засвоєння соціокультурної інформації, вербальних і невербальних засобів комунікації; засвоєння лексики на позначення реалій, характерних для життя і побуту українців;

– розвиток загальнонавчальних умінь і навичок: організаційних, загальнопізнавальних, контрольних-оцінних.

Крім специфічних цілей і завдань, українська мова як предмет вивчення покликана виховувати патріотизм, повагу до державної та інших мов. Характерною особливістю навчання української мови є використання знань, умінь і навичок, отриманих на уроках рідної мови у випадках їх збігу. Це дає можливість уникнути дублювання у формуванні тотожних понять і тим самим заощадити навчальний час.

Згідно Типового навчального плану у школах з навчанням мовами національних меншин на вивчення української мови передбачено 3,5 години на тиждень, загалом 122,5 годин упродовж навчального року.

Програма курсу відповідає змістовим лініям, які визначені Державним стандартом: мовленнєвій, мовній, соціокультурній, діяльнісній (стратегічній).

Мовленнєва та мовна лінії змісту навчання в програмі подано в таблицях¹. У них представлено не тільки теми (ліва частина таблиці), а й перелік державних вимог до знань, умінь і навичок (права її частина), формування яких необхідно досягти в процесі роботи над цими темами (учень *знаходить* зазначені мовні одиниці, *групує, пояснює, будує* та ін.). Права частина таблиці є головним орієнтиром у визначенні напрямку роботи над зазначеним матеріалом, оскільки в ній названі ті вміння, які повинні бути результатом навчальної діяльності з певної теми, сформульовано вимоги до рівня підготовки учнів. Необхідно врахувати, що серед зазначених вимог переважають ті, що стосуються застосування знань на практиці.

Мовленнєва лінія змісту передбачає роботу над розвитком в учнів умінь здійснювати різні види мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання, письмо. Зміст цієї роботи, під час поурочного планування повинен бути

¹ Соціокультурна і діялісна змістові лінії представлені описово в пояснювальній записці.

розподілений таким чином, щоб усі види мовленнєвої діяльності були достатньо представлені в плані. Тематика текстів для слухання і читання, діалогічних і монологічних висловлювань учнів визначається відповідно до основних сфер використання мови: персональної, соціально-побутової, освітньої, професійної, суспільної та сфери «природа».

Персональна сфера

Я і моя сім'я: члени сім'ї, домашня адреса, національність, мова, вік, взаємини в сім'ї, повага до старших, домашні обов'язки. Друзі: вік, інтереси, зовнішність, риси характеру, взаємовідносини, повага до права бути іншим. Проблеми підлітків, відповідальність за свої вчинки, мрії.

Соціально-побутова сфера

Охорона здоров'я: здоровий спосіб життя, у лікаря, в аптеці, виклик швидкої допомоги. Відпочинок та дозвілля: канікули, вільний час, ігри, захоплення, заняття за інтересами. Спорт: улюблені види спорту; види спорту, популярні в Україні. Покупки: відвідування магазинів, ринків; опис різних відділів і товарів; покупка продуктів харчування, одягу, взуття, господарських товарів і т. д.; вибір подарунків до свят, днів народження.

Освітня сфера

Шкільне життя: мій клас, на уроці, улюблені шкільні предмети, розподіл часу, позакласні заходи, урок української мови, стосунки з однокласниками, готовність визнати за іншим право на власну думку, здатність поставити себе на місце іншого. Бібліотека: вибір книг для читання, улюблений письменник.

Професійна сфера

Професії моїх батьків, професії людей, що працюють на відомому (на сусідньому) підприємстві нашого міста (села), мрії про майбутню професію.

Суспільна сфера

Батьківщина: місто (село, селище), в якому я живу; Україна – наш спільний дім. Сучасні засоби комунікації і технології, комп'ютер, комп'ютерні ігри, Інтернет, (мобільний) телефон. Улюблені фільми, мультфільми, вистави, циркові вистави. Мистецтво: українська національна та сучасна музика. Видатні українські митці. Поїздки, подорожі: види транспорту, зустрічі у дорозі, труднощі та радощі подорожі, сувеніри. Життя суспільства: права людини, права дитини, повага до прав людей, права національних меншин України.

Сфера «Природа»

Пори року. Час. Тваринний і рослинний світ. Особливості природи України; охорона природи, заповідники.

Мовленнєва лінія

Аудіювання й читання як види мовленнєвої діяльності.

Для аудіювання і читання пропонують тексти, що належать до різних родів літератури (епос, лірика, драма), жанрів (вірш, казка, оповідання, п'єса тощо); типів (розповідь, опис, міркування) та стилів мовлення; тексти, що містять монологічну і діалогічну мову. Обсяг текстів диктується критеріями оцінювання знань для учнів відповідного класу. Ступінь складності текстів визначається навчальними завданнями і рівнем підготовки учнів. Відбір текстів здійснюється з урахуванням змісту роботи з інших розділів програми – як

мовних (лексика, граматики), так і мовленнєвих (діалог, усне і письмове зв'язне висловлювання).

Робота з аудіювання передбачає розвиток в учнів мовленнєвого слуху, пам'яті, вміння уважно слухати все довші і складніші незнайомі тексти, стежити за розвитком думки, сприймати і правильно інтерпретувати особливості інтонації, пов'язуючи їх зі змістом і сенсом висловлювання. Важливе місце в цій роботі займають підготовчі вправи на розпізнавання, розуміння окремих слів, словосполучень, речень, вимовлених в досить швидкому темпі.

Робота з читання на уроках мови має бути спрямована на вдосконалення техніки читання вголос і мовчки та розуміння прочитаного, формування інтересу до читання творів. Читання художніх, науково-популярних, навчальних (завдань, правил, таблиць, схем) текстів повинно бути обов'язковою складовою уроків української мови. Слід відводити час на уроці для самостійного читання (мовчки) незнайомих школярам текстів та обговорення прочитаного, роботи над виразністю читання, для читання в особах і ін.

У навчанні читати вголос важливо мати на увазі *комунікативний* аспект цього процесу і розвивати в учнів уміння орієнтувати своє читання (його швидкість, чіткість вимови, виразність) на можливості, інтереси, потреби слухача. У навчанні читати мовчки акцент робиться на темп і розуміння прочитаного.

Важливою є робота з книгою: вміння користуватися змістом, знаходити в тексті потрібний фрагмент, відбирати матеріал з декількох джерел для усного або письмового повідомлення та ін.

Розуміння прослуханих / прочитаних учнями незнайомих для них текстів рекомендується перевіряти за допомогою тестових завдань на вибір відповіді, що вимагають, зокрема:

- виконати дії, зазначені в тексті-інструкції;
- вказати структурні частини тексту, а також окремі частини (підтеми) змісту;
- підібрати заголовок до тексту або його частини;
- зробити до прослуханого / прочитаного тексту простий малюнок, що показує розуміння прослуханого / прочитаного;
- знайти в тексті окремі слова і вирази, які позначають якість предмета, обстановку дії, настрій персонажа, його характер тощо;
- вибрати один із запропонованих учителем варіантів тлумачення фактичного змісту, теми та основної думки, значення образного слова і вирази, причинно-наслідкові зв'язки в тексті;
- передбачити зміст тексту за його заголовком або наступної частини тексту на основі прочитаної / прослуханої попередньої його частини.

Перевага багатьох з цих завдань у тому, що вони дають змогу організувати фронтальну роботу на уроці, залучити до активної діяльності весь клас.

Слуханню / читанню передують підготовча робота, яка полягає в тлумаченні окремих слів, ситуацій; постановці запитань і завдань, які спрямовують увагу учнів. Обсяг такої роботи визначається складністю тексту, ступенем

підготовленості учнів, характером завдання на перевірку розуміння прослуханого.

Текст, дібраний для аудіювання / читання, може слугувати основою для організації роботи на уроці і використовуватися для заучування напам'ять, переказу, складання діалогу, читання, списування, роботи над вимовою, значенням слова, його зображально-виражальними засобами, особливостями граматичних форм тощо. Регулярне використання на уроці художніх, науково-популярних та інших текстів збагачує навчальний процес, сприяє реалізації не тільки освітньої, але й розвивальної та виховної цілей.

Говоріння і письмо

Не менш важливим аспектом у навчанні української мови є розвиток таких продуктивних видів мовленнєвої діяльності, як *говоріння* й *письмо*.

Ця робота здійснюється в кількох напрямках:

- заучування, виразне читання напам'ять, списування уривків з прозових текстів різних стилів і жанрів, письмо з пам'яті загадок, прислів'їв, віршів;
- складання запитань до прослуханого / прочитаного тексту, малюнку тощо, а також відповідей на ці запитання;
- переказ (усний і письмовий) прослуханого або прочитаного тексту чи його уривку;
- складання усних і письмових діалогічних і монологічних висловлювань на теми, пов'язані з прочитаними / прослуханими текстами, ситуаціями з повсякденного життя, життєвим досвідом учнів.

Важливим є завдання на розвиток в учнів умінь висловлювати свої думки усно та на письмі, продумуючи мету висловлювання, плануючи його, зіставляючи мету і результат. Рекомендується готувати такі висловлювання: попередньо обговорювати з учнями можливий зміст повідомлення, уточнювати значення слова, відпрацьовувати вимову, уміння складати словосполучення, речення, вчити пов'язувати їх в одне ціле. Крім того, важливо широко практикувати непередготовлені, спонтанні висловлювання учнів, оскільки саме такі вміння необхідні в житті. Істотною частиною роботи над розвитком мовлення є аналіз складеного тексту, його удосконалення, редагування.

Для організації роботи з розвитку вмінь говоріння необхідно враховувати ситуативність мовлення, оскільки його зміст можна скласти тільки з урахуванням певної ситуації. На уроках важливо створювати навчальні комунікативні ситуації, враховуючи мовленнєві можливості учнів. Ці ситуації можуть бути пов'язані з реальним досвідом школярів або з їх потенційною мовленнєвою практикою, включати елементи уяви, спиратися на прочитані / прослухані матеріали, Інтернет та ін.

Обстановка в класі повинна сприяти спілкуванню. Слід заохочувати школярів висловлювати свої думки, вчити уважно й доброзичливо вислуховувати інших, зіставляти свою думку з іншими точками зору і враховувати їх під час дискусії. У процесі цієї роботи у школярів формуються уявлення про вимоги до мовленнєвого висловлювання, відпрацьовуються вміння, необхідні для складання тексту, вони вчаться критично оцінювати створений текст тощо. Важливо використовувати знання про текст: його тему і основну думку, структуру тексту, його стилістичні особливості тощо.

У процесі формування вмінь писемного мовлення необхідно орієнтувати школярів на конкретну мовленнєву ситуацію (адресата, мету, обставини тощо). Завдання мають обумовлюватися певною комунікативною метою: скласти записку, лист, привітання, висловити власну думку про ту чи іншу подію в класі, школі, про прочитану книжку, переглянутий кінофільм тощо. Така робота творчого характеру оцінюється, як правило, за змістом, а зроблені вчителем виправлення помилок, що стосуються мовного оформлення тексту, враховуються учнями під час удосконалення виконаної роботи.

Мовна лінія

Мовна лінія визначає зміст роботи з оволодіння учнями мовними засобами і нормами вживання їх у мовленні з урахуванням практичної спрямованості навчання. Відомості про мову, визначені в програмі, слугують розширенню уявлень учнів про систему мови. Вони мають використовуватись не стільки для мовного аналізу, скільки для організації регулярної роботи з удосконалення вимовних, лексичних, граматичних навичок учнів. Особливу увагу в курсі слід приділяти семантиці мовних одиниць, їх уживанню в мовленні.

Мовний матеріал у програмі представлений розділами «Фонетика», «Лексика. Фразеологія», «Будова слова», «Синтаксис». Під час поурочного планування цей матеріал повинен бути розподілений в часі таким чином, щоб забезпечити комплексну роботу над словом, словосполученням, реченням, текстом. Це дозволяє не відривати формування знань про мову та мовних умінь від розвитку мовленнєвих.

Формування мовних умінь і навичок – фонетичних і орфоепічних, словотворчих, лексичних, граматичних – здійснюється у двох напрямках. Перший з них – практичний: проводяться переважно спостереження над мовним матеріалом, повтор за учителем, складання словосполучень і речень за зразком, переклад. Завдання і запитання учитель формулює так, щоб спонукати школярів вживати потрібне слово в мовленні в тій чи іншій граматичній формі.

Другий напрямок – формування мовних умінь з опорою на знання з фонетики, лексики, словотвору, граматики. Ці знання служать для розвитку в учнів уміння правильно використовувати одиниці різних мовних рівнів для точного вираження думки, для розмежування мовних явищ рідної й української мов, розвитку мовного чуття. Передбачається такий шлях: опанування певного кола відомостей про мовне явище – формування вмінь виконувати дії з окремими мовними одиницями (словом і формами слова, поєднання слів у словосполучення, речення) та формування вмінь виконувати дії з виучуваними мовними одиницями в мікротексті (2-4 речення), а також умінь правильно і доречно вживати розглянуті мовні одиниці в умовах, наближених до реальної мовленнєвої ситуації. Таким чином, мовний матеріал принципово включається в ланцюжок дій, орієнтованих не лише на мовний (лінгвістичний) аналіз, а й на розвиток уміння вживати його в мовленні.

До мовної лінії змісту входить робота з правопису, яка передбачає розвиток орфографічної пильності (вважається, що графічна грамотність сформована у початкових класах), формування вмінь грамотно без змішування букв і без їх пропусків списувати та звіряти написане зі зразком, застосовувати вивчені орфографічні та пунктуаційні правила, безпомилково писати слова з вивченими орфограмами.

Важливою особливістю навчання української мови є взаємозв'язок між різними темами, представленими у мовній та мовленнєвій лінійх змісту. Так, матеріал, який вивчається у темі «Текст», враховується під час роботи над лексикою (стилістичне забарвлення слова тощо), граматику (особливості використання в тексті мовних засобів) та ін. Роботу над граматичним матеріалом слід поєднувати з розвитком техніки читання та аудіювання – школярів слід навчати розрізняти на слух і під час швидкого читання слова, словосполучення, речення, пов'язані з тими мовними категоріями, які складають зміст відповідного розділу програми з морфології, синтаксису тощо.

Соціокультурна лінія

Соціокультурна лінія змісту навчання є обов'язковою складовою частиною роботи над мовною та мовленнєвою лініями. Ця лінія передбачає ознайомлення учнів з особливостями соціальних і національно-культурних відносин у суспільстві, розвиток в учнів умінь дотримуватися норм, які регулюють суспільні відносини.

Один з аспектів цієї роботи пов'язаний з урахуванням соціальних відмінностей за віком, статтю, соціальним статусом, із необхідністю формувати належне ставлення до людей з фізичними та розумовими вадами та ін. Інший аспект роботи обумовлений існуванням в Україні представників різних національностей, носіїв різних мов, культур. Учні повинні отримати достатньо широке коло відомостей про національну культуру українського та інших народів, що проживають поряд, традиції, стилі поведінки тощо. Важливим напрямком роботи над соціокультурною лінією змісту навчання є стимулювання інтересу до української культури, виховання толерантного ставлення до представників інших національностей, їхніх мов і культур, формування умінь налагоджувати і підтримувати контакти з ними.

Соціокультурна лінія змісту навчання передбачає поглиблену роботу над лексикою, яка позначає реалії життя українців, називає поняття, специфічні для їхньої культури. До неї відноситься, перш за все, національно маркована лексика: назви предметів побуту, їжі, одягу тощо. Далі – це слова на позначення суспільних правил, ритуалів, звичаїв (наприклад, державні та народні свята, етикетні формули тощо). Важливу групу складають слова, що позначають моральні й духовні цінності українців, поняття, що свідчать про особливості їхнього бачення світу, а також фразеологічні вирази, прислів'я, приказки, які мають етнокультурний колорит і відображають характер, життєвий досвід народу. Цей матеріал дає можливість показати самобутність українців, їх погляди на світ і на себе в ньому, що формуються за допомогою мови і відображаються в мові, а також те спільне, що об'єднує різні народи. Така робота передбачає широке використання текстів (художніх, соціально-побутових, науково-популярних та ін.), що містять відомості про духовну і матеріальну культуру народу – моральні цінності, переконання, традиції та звичаї, літературу і мистецтво, предмети повсякденного побуту та ін.

Тематика роботи над соціокультурною лінією змісту входить у перелік тем для розвитку мовлення у відповідності з основними сферами використання мови. Робота над матеріалом, що має соціокультурне спрямування, не повинна обмежуватися академічним аналізом тексту і його складових. Її мета – навчати

плюралізму, показувати, що на будь-яку ситуацію можна дивитися з різних сторін, що в аналізі будь-якої події слід враховувати інтереси всіх її учасників.

Діяльнісна лінія

Діяльнісна (стратегічна) лінія, як і соціокультурна, доповнює роботу над мовною та мовленнєвою лініями змісту і є їх обов'язковою складовою. Вона передбачає розвиток загальнонавчальних умінь, а також оволодіння стратегіями, які визначають успішність мовленнєвої діяльності.

Загальнонавчальні вміння включають:

– *організаційні та контрольні-оцінювальні*, які виявляються в оволодінні способами організації навчальної діяльності: планування роботи, розподіл у часі роботи над тим чи іншим завданням і комплексом завдань, дотримання запланованого режиму роботи; уміння цінувати свій час і час інших людей; звичка тримати в порядку робоче місце; застосування алгоритмів і пам'яток; контроль за послідовністю виконання роботи та її проміжних результатів тощо;

– *загальнопізнавальні вміння* – визначення в об'єктах ознак і властивостей, знаходження серед них основних і другорядних, порівняння конкретних і абстрактних об'єктів, усвідомлення різних типів зв'язків між частинами інформації; узагальнення і висновки; розрізнення у засвоєваному матеріалі того, що було вже відомо учню, і того, що є для нього новим, порівняння різних точок зору на одну і ту ж проблему, знаходження аргументів, які підтверджують / заперечують певне твердження тощо.

Стратегічні вміння – це ті вміння, які дають можливість вибудувати доцільно спрямовану лінію поведінки для успішного виконання певного завдання. Це можуть бути завдання, які не є власне мовними, але припускають використання різних видів мовленнєвої діяльності (виконання будь-якої дії за інструкцією тощо), або власне мовні завдання (читання та інтерпретація, виступ, конспектування та ін.). Стратегії дають можливість людині застосувати сильні та нівелювати слабкі сторони своєї мовної й мовленнєвої підготовки і передбачають уміння мобілізувати свої ресурси. Вони допомагають належним чином реалізувати компетентності учня у різних видах комунікативної діяльності. Цьому сприяє попередня підготовка до виконання мовленнєвих завдань (складання плану висловлювання, семантизація слів, відпрацювання формулювань та ін.). Той, хто володіє стратегіями спілкування, повинен вміти викласти складний матеріал з урахуванням можливостей аудиторії, виділити головні положення і вміло відібрати деталі, навести переконливі приклади, вміти допомогти слухачам помітити і запам'ятати найбільш значущі пункти, а також вміти зрозуміти усне або письмове повідомлення. Спеціальні стратегії необхідні для побудови висловлювання в умовах порівняно обмежених мовних ресурсів (за недостатньо високого рівня володіння мовою). При цьому важливо вміти вийти зі скрути, застосувати *стратегії спрощення* завдання з урахуванням його реальних можливостей (наприклад, зробити вибір між написанням чи обмежитись складанням привітання чи повідомлення на листівці), оцінити результат, внести правки, за необхідності вміти звернутися по допомогу і скористатися нею.

Стратегічні вміння забезпечують успішність мовленнєвої діяльності й можуть розглядатися як частина комунікативних умінь. Такі вміння зближуються зі загальнопізнавальними, оскільки передбачають реалізацію

когнітивних принципів планування, виконання, контролю та корекції в різних видах мовленнєвої діяльності. Стратегічні вміння стосуються передусім поведінкових аспектів «користувача» мовою під час виконання завдань, які не є власне мовними, навіть коли вони припускають використання різних видів мовленнєвої діяльності. На цій підставі вони розглядаються як особливий аспект змісту навчання мови.

Зазначені змістові лінії навчання мови: мовленнєва, мовна, соціокультурна й діяльнісна (стратегічна) – у їх сукупності формують комунікативну компетентність особистості, сприяють розвитку почуття громадянськості, патріотичному, морально-етичному та естетичному вихованню, інтелектуальному розвитку учнів.

Навчання української мови пов'язане з іншими предметами шкільної програми. Міжпредметні зв'язки зумовлені, насамперед, тим, що процес навчання української мови спирається на знання, уміння і навички, сформовані на уроках рідної мови, особливо під час вивчення матеріалу, який є тотожним в обох мовах – граматичні поняття, пунктуація тощо. Крім того, на уроках української мови широко використовуються художні тексти, розглядаються стилістичні можливості слова, тобто здійснюється тісний зв'язок з курсом української літератури.

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальнонавчальної підготовки учнів
I. Мовленнєва лінія (протягом року)	
1. Аудіювання	Учень / учениця:
<p>Аудіювання як вид мовленнєвої діяльності.</p> <p>Слухання-розуміння мовлення вчителя, завдань та інструкцій.</p> <p>Слухання і розрізнення на слух текстів різних типів і жанрів.</p> <p>Знаходження у сприйнятих на слух текстах чи їх уривках описів природи, героїв, діалогів.</p> <p>Визначення у сприйнятих на слух текстах чи їх уривках слів, ужитих у переносному значенні, синонімів, антонімів, фразеологізмів.</p> <p>Сприйняття на слух невеликого уривку тексту (до 5–6 речень) і визначення кількості речень у ньому; речень, різних за метою висловлювання й за інтонацією.</p> <p>Сприйняття на слух і розрізнення словосполучень і речень,</p>	<p>– <i>розуміє</i>, що аудіювання є складовою комунікативного мовлення;</p> <p>– <i>розуміє</i> мовлення вчителя, завдання, інструкції і <i>виконує</i> їх;</p> <p>– <i>розуміє</i> сприйняті на слух тексти (після попередньої словникової роботи), <i>розрізняє</i> їх типи і жанри, <i>визначає</i> тему і головну думку;</p> <p>– <i>визначає на слух</i> описи природи, героїв, діалоги;</p> <p>– <i>вловлює на слух</i> слова з переносним значенням, синоніми, антоніми, фразеологізми;</p> <p>– <i>визначає</i> кількість речень у сприйнятому на слух тексті (уривку), <i>розрізняє</i> речення розповідні, спонукальні, питальні, а також окличні речення;</p> <p>– <i>розрізняє</i> словосполучення, речення, речення поширене і</p>

<p>словосполучень, які відрізняються прийменниками, граматичними формами, а також закінчених і незакінчених речень, непоширених і поширених.</p> <p>Сприйняття на слух рядів слів із зміненими закінченнями.</p> <p>Сприйняття на слух і розрізнення значення слів, які відрізняються 1-2 звуками, префіксами, суфіксами.</p> <p>Сприйняття на слух слів, що належать до різних частин мови, групування їх за родом, числом, часом, іншими граматичними ознаками.</p> <p>Розвиток довготривалої пам'яті</p>	<p>непоширене, закінчене і незакінчене;</p> <p>– <i>визначає</i> закінчення;</p> <p>– <i>розрізняє</i> значення слів, які відрізняються 1-2 звуками, префіксами, суфіксами;</p> <p>– <i>розрізняє</i> слова – різні частини мови, <i>групує</i> їх за граматичними ознаками;</p> <p>– <i>запам'ятовує</i> ряди однотемних слів (5-8), 2-4 рядкові вірші, прислів'я і приказки, скоромовки, загадки, фразеологізми.</p>
<p>2. Читання</p> <p>Читання як вид мовленнєвої діяльності. Комунікативна спрямованість читання вголос (чіткість і правильність вимови та наголошування, сила голосу, інтонування, темп, дотримання пауз).</p> <p>Уміння орієнтуватися в тексті. Вибіркове читання за певними завданнями.</p> <p>Читання вголос та мовчки і розуміння художніх, науково-популярних і навчальних текстів (завдань, вправ, зразків, словничків, правил, таблиць, схем).</p> <p>Уміння орієнтуватися на сторінках підручника: швидко знаходити і читати потрібне завдання, примітку, словник, правило, таблицю тощо.</p> <p>Уміння користуватися змістом підручника, швидко знаходити потрібний параграф, тему, сторінку, на якій вони знаходяться.</p> <p>Уміння працювати зі словниками та іншою довідковою і навчальною літературою.</p>	<p>Учень / учениця:</p> <p>– <i>читає</i>, орієнтуючись на слухача (-ів), <i>правильно інтонує</i> речення, голосом передає експресію та почуття, закладені в тексті;</p> <p>– <i>швидко орієнтується</i> в тексті, <i>знаходить</i> потрібний уривок, речення, слово тощо;</p> <p>– <i>читає</i> вголос і мовчки тексти різних жанрів і <i>розуміє</i> прочитане;</p> <p>– <i>читає</i> і <i>запам'ятовує</i> слова, правила; <i>читає</i> і <i>розуміє</i> таблиці, схеми;</p> <p>– <i>швидко знаходить</i> на сторінці підручника потрібне завдання вправу, примітку, словник тощо;</p> <p>– <i>користується</i> змістом підручника і <i>швидко знаходить</i> сторінку, на якій розміщено параграф, тема;</p> <p>– <i>працює</i> із словниками та іншою літературою.</p>
<p>3. Говоріння</p> <p>Діалогічне мовлення (усне)</p> <p>Відомості про мовленнєву ситуацію.</p>	<p>Учень / учениця:</p> <p>– <i>розуміє</i> такі поняття як <i>мовленнєва</i></p>

Культура діалогу. Ввічливість. Типи початкових реплік. Початкова (вступна) репліка (привітання) / звертання – питання / прохання тощо. Наступна – відповідь.

Оформлення початкової репліки – питального речення з допомогою питальних слів *хто, що, де, куди, звідки, який, хіба, невже* і без них. Інтонація питальних речень або речення – повідомлення з наступними питальними репліками, репліками – відповідями.

Відтворення діалогів з прочитаних текстів.

Ведення діалогів у зв'язку із заданою учителем ситуацією та комунікативним завданням.

Слова-звертання виражені одним і кількома словами.

Вживання реплік у діалозі, що виражають згоду/незгоду, сумнів, радість, задоволення / незадоволення, обурення, гнів, пояснення, виражають власну думку.

Монологічне мовлення

(Усні і письмові висловлювання)

Особливості змісту і побудови текстів, що відносяться до різних типів мовлення (розповіді, опис, міркування)

Особливості змісту основних композиційних частин тексту-розповіді й опису: мовних засобів, які використовуються під час побудови текстів розповідного характеру, що відносяться до розмовного й художнього стилів мовлення.

Переклад тексту з рідної мови на українську.

Усний і письмовий переказ текстів.

ситуація, мовець, адресат мовлення, мета спілкування тощо;

– *дотримується* культури поведінки під час діалогу, *вживає* слова ввічливості; *знає*, як звернутися до дорослих і однолітків, знайомих і незнайомих осіб чоловічої і жіночої статі; *веде діалог*, правильно вживаючи початкову й наступні репліки;

– *знає і вживає* у питальному реченні питальні слова; *володіє* питальною інтонацією;

– *відтворює* в особах готові діалоги;

– *вміє розпочати і вести діалог* у зв'язку зі створеного на уроці ситуацією мовлення та комунікативним завданням;

– *вживає* слова-звертання, будуючи діалог;

– *знає і вживає* репліки, що виражають згоду-незгоду, сумнів, радість, задоволення-незадоволення, обурення, гнів, власну думку.

Учень / учениця:

– *знає* особливості побудови текстів різних типів;

– *знає* композиційні частини текстів різних типів та мовні засоби, які використовуються під час їх побудови;

– *перекладає* текст з рідної мови на українську, за потреби *користується* перекладним словником;

– *вміє переказувати* текст усно й

<p>Обсяг тексту для усного перекладу 60-70 слів, для письмового (навчального) 40-50 слів.</p> <p>Усні і письмові твори на задану тему розповідного характеру з попереднім обговоренням змісту, складанням плану, відбором слів і словосполучень, попереднім складанням окремих речень.</p> <p>Вітальна листівка. Складання привітань у зв'язку зі святом, днем народження (усно й письмово), побажання рідним, друзям. Звертання у привітаннях, виражених 2-3 словами.</p> <p>Лист, адресований комусь із рідних або друзів. Оформлення листа: звертання, привітання, повідомлення про свої справи, виявлення цікавості до здоров'я, справ того, кому адресується лист, слова прощання.</p>	<p>письмово (під керівництвом учителя);</p> <p>– <i>бере участь</i> у обговоренні змісту твору на задану тему, складанні плану, відборі слів;</p> <p>– <i>пише</i> твір-розповідь, опис, міркування під керівництвом учителя;</p> <p>– <i>складає</i> привітання, лист, <i>правильно</i> за змістом <i>оформляє</i> його початок, основну частину, кінцівку.</p>
<p>4. Письмо</p> <p>Розвиток навичок списувати з дошки, підручника та звіряти списане з оригіналом; правильно оформляти запис у зошиті, писати на дошці (культура запису).</p> <p>Розвиток навичок писати швидко.</p> <p>Розвиток навичок писати з голосу, пам'яті.</p> <p>Робота з чернеткою. Редагування.</p>	<p>Учень / учениця:</p> <p>– <i>стисує</i> з дошки цілими словами (без пропусків букв і їх змішуванням з латинськими) і <i>перевіряє</i> записане;</p> <p>– <i>правильно оформляє</i> записи у зошиті;</p> <p>– <i>вміє писати</i> на дошці рівно, в міру натискаючи на крейду;</p> <p>– <i>пише</i> з голосу слова, речення, тексти;</p> <p>– <i>пише</i> з пам'яті і <i>перевіряє</i> записане;</p> <p>– <i>знаходить</i> і <i>виправляє</i> недоліки та помилки у змісті, побудові й мовному оформленні висловлювання.</p>
<p>II. Мовна лінія</p>	
<p>Значення мови в житті народу. Українська мова – державна мова України.</p> <p>Повторення і поглиблення знань, умінь і навичок, одержаних у початкових класах.</p>	<p>Учень / учениця:</p> <p>– <i>правильно вимовляє</i> голосні і приголосні звуки української мови, <i>співвідносить</i> їх з відповідними буквами, <i>розрізняє</i> звукове значення букв, схожих за написанням в обох мовах;</p> <p>– <i>розпізнає</i> і <i>групує</i> слова, що належать до різних частин мови,</p>

1. Фонетика і орфоепія, графіка і орфографія.

Звуки української мови, їх вимова, позначення буквами. Алфавіт. Велика і мала букви. Диференціація звукового значення букв, схожих за написанням у рідній і українській мовах.

Голосні і приголосні звуки. Особливості їх вимови.

Склад. Поділ слів на склади для переносу. Правила переносу слів.

Наголос.

Приголосні тверді і м'які.

Вимова м'яких приголосних. Позначення м'якості на письмі буквами. Подовження м'яких приголосних і позначення на письмі двома буквами.

Тверді приголосні. Апостроф після твердих перед *я, ю, є, ї*.

Приголосні дзвінки і глухі, їх розрізнення і вимова.

Орфографія: *велика буква, м'який знак, подвоєння букв внаслідок подовження м'яких приголосних, апостроф.*

Фонетичний і фонетико-графічний аналіз слів з твердими і м'якими, глухими й дзвінками приголосними, слів з орфограмами. Поняття про орфограму.

Словники: перекладний, орфографічний.

володіє термінологією;

– *використовує* службові слова під час побудови словосполучень і речень.

Учень / учениця:

– *розрізняє* голосні і приголосні звуки;

– *дотримується* норм літературної вимови під час вимови голосних і приголосних звуків;

– *ділить* слова на склади для переносу, *дотримується* правил переносу слів з рядка в рядок;

– *правильно вимовляє* тверді і м'які приголосні та *позначає* їх на письмі;

– *правильно вимовляє* дзвінки і глухі приголосні;

– *вживає* велику букву на початку речення, при написанні імен і прізвищ, кличок тварин, назв міст і сіл, вулиць, річок, гір;

– *вживає* м'який знак для позначення м'якості приголосних звуків;

– *вживає* апостроф після букв *б, п, в, м, ф* та *р* перед *я, ю, є, ї*;

– *подвоює* букви у випадках подовження вимови м'яких приголосних (*знання, гілля*);

– *робить* фонетичний і фонетико-графічний аналіз слів з орфограмами;

– *користується* різними видами словників для самоконтролю;

	– швидко знаходить потрібне слово у словнику.
<p>2. Лексика. Фразеологія</p> <p>Лексичне багатство української літературної мови.</p> <p>Групи слів за лексичним значенням (<i>колір, дія, предмети, емоційна оцінка, місце, час дії</i>), слова на позначення руху, говоріння, думання тощо.</p> <p>Синоніми. Антоніми. Переносне значення слів.</p> <p>Фразеологізми. Ознайомлення з найпростішими фразеологічними одиницями і їх значенням.</p> <p>Робота зі словниками синонімів і антонімів, фразеологічним словником.</p> <p>3. Будова слова.</p> <p>Основа і закінчення.</p> <p>Закінчення – форма слова, що служить для зв'язку з іншими словами. Нульове закінчення.</p> <p>Складові основи: корінь, префікс, суфікс.</p> <p>Префікс. Спостереження за роллю префіксів у словах.</p> <p>Уміння визначати префікс.</p> <p>Утворення слів за допомогою префіксів, увага до значення утворених слів.</p> <p>Правопис префіксів. Апостроф після</p>	<p>Учень / учениця:</p> <p>– <i>розуміє</i> лексичне значення слів і <i>групує</i> їх за певною ознакою, <i>запам'ятовує</i> такі слова; <i>знаходить</i> слова в текстах із вказаним значенням; <i>будує</i> з ними речення;</p> <p>– <i>розрізняє</i>, що таке синоніми й антоніми, <i>добирає</i> їх, <i>вживає</i> при побудові речень, текстів;</p> <p>– <i>розуміє</i> значення найпростіших фразеологізмів і <i>вміє пояснити</i> їх, <i>спостерігає</i> за їх уживанням у текстах розмовного стилю;</p> <p>– <i>запам'ятовує</i> і <i>доречно вживає</i> окремі з них під час побудови речень, враховуючи комунікативне завдання;</p> <p>– <i>оцінює</i> правильно/неправильно вжитий фразеологізм у мовленні однокласників;</p> <p>– <i>користується</i> словниками для з'ясування значення слова, фразеологізму.</p> <p>Учень / учениця:</p> <p>– <i>визначає</i> основу слова та закінчення;</p> <p>– <i>розуміє</i>, що закінчення – форма слова, вона змінюється у зв'язку з іншим словом;</p> <p>– <i>змінює</i> закінчення;</p> <p>– <i>розуміє</i>, що таке нульове закінчення;</p> <p>– <i>знає</i> складові основи;</p> <p>– <i>розрізняє</i> споріднені слова і слова, близькі за значенням;</p> <p>– <i>добирає</i> споріднені слова з ряду поданих;</p> <p>– <i>розуміє</i> і <i>пояснює</i> значення, які надають словам префікси;</p> <p>– <i>вміє визначати</i> префікси;</p> <p>– <i>утворює</i> споріднені слова за допомогою префіксів, <i>пояснює</i> їх значення;</p> <p>– <i>правильно пише</i> слова</p>
	3

префіксів.

Префікси та прийменники,
розрізнення їх на письмі.

Суфікс. Спостереження за роллю
суфіксів у словах. Уміння визначати
суфікс.

Утворення слів за допомогою
суфіксів. Увага до відтінків у значенні
утворених слів.

Орфографія. Подвоєння букв на стику
морфем (префікса і кореня, кореня і
суфікса). Апостроф у корені слова
перед суфіксами та після префіксів.

3. Синтаксичні відомості
(повторення і розширення знань).

Словосполучення і речення
Головне і залежне слово в
словосполученні. Питання від
головного слова до залежного.

Головні і другорядні члени речення.
Зв'язок між словами в реченні у
словосполучення.

Речення непоширені й поширені.
Поширення речень.

Види речень за метою висловлювання
й інтонацією. Звертання у
спонукальних і питальних реченнях.

Кома при звертанні.

+ однорідні члени речення.

Речення-репліки. Стверджувальні й
заперечні репліки. Їх уживання у
діалозі.

Пряма мова.

префіксами; *уживає* на письмі
апостроф після префіксів перед *я, ю,*
є, і;

– *читає* і *пише*, розрізняючи
однозвучні префікси та прийменники
(практично);

– *читає* слова, *розуміє* і *пояснює*
значення, яке надають суфікси
словам; *уміє* визначати суфікс;

– *утворює* споріднені слова за
допомогою суфіксів; *розуміє* відтінки
у значенні утворених слів;

– *подвоює* на письмі букви на стику
морфем;

– *вживає* апостроф, *знає* випадки,
коли апостроф не вживається.

Учень / учениця:

– *розрізняє* словосполучення і
речення;

– *встановлює* головне і залежне слово
в словосполученні, *ставить питання*
від головного слова до залежного;

– *утворює* словосполучення із
заданих слів у тому числі й з
прийменниками;

– *визначає* головні члени речення
підмет і присудок та другорядні
члени речення,

– *встановлює* за допомогою запитань
від головних членів групу підмета і
групу присудка;

– *поширює* речення;

– *розрізняє* речення, різні за метою
висловлювання; *утворює* і *вживає* їх з
комунікативною метою;

– *спостерігає* за реченнями-
репліками в діалогах;

– *вживає* речення репліки у діалогах,
репліки стверджувальні й заперечні;

– *розрізняє* слова автора і пряму
мову в реченні з прямою мовою;

– *правильно інтонує* речення з
прямою мовою та репліки діалогу;

<p>Правопис. Розділові знаки при прямій мові та діалозі.</p> <p>Текст</p> <p>Типи текстів і їх структура.</p> <p>Змістові особливості структурних елементів кожного з типів текстів.</p> <p>Засоби зв'язку між реченнями тексту (займенники особові та вказівні); прислівники на позначення часу, місця, простору (без уживання термінів).</p> <p>Робота з деформованим текстом.</p> <p>Складання плану тексту у вигляді питальних і розповідних речень.</p>	<p>– <i>ставить</i> та <i>обґрунтовує</i> розділові знаки при прямій мові та діалозі.</p> <p>Учень / учениця:</p> <p>– <i>розуміє</i>, що таке текст,</p> <p>– <i>визначає</i> тему та основну думку тексту;</p> <p>– <i>добирає</i> заголовок залежно від теми та основної думки твору;</p> <p>– <i>розрізняє</i> типи текстів (розповідь, опис, міркування), <i>знає</i>, як вони будуються, і <i>створює</i> такі тексти.</p> <p>– <i>відновлює</i> деформований текст;</p> <p>– <i>колективно складає</i> план тексту.</p>
<p>Повторення в кінці року.</p>	